

ANDRAŽ TERŠEK IN DRUGI

SVOBODA IZRAŽANJA, MEDIJI IN DEMOKRACIJA V POSTFAKTIČNI DRUŽBI

*Filozofske, teoretične
in praktične refleksije*

LEXPERA®

GV
ZALOŽBA

Ljubljana 2018

ZA POUČENO RAZPRAVLJANJE, UČEČE POSLUŠANJE IN ARGUMENTIRANO ODZIVANJE

V drugih strokah iste osebe, ki neko znanje posredujejo drugim, to znanje tudi praktično uveljavljajo (na primer zdravniki ali slikarji). Na področju politike pa je drugače: sofisti se sklicujejo, da te stvari poučujejo, in vendar se noben sofist v njih ne udeleži: izvajajo jih državniki, o katerih imamo vtis, da delajo to bolj na osnovi nadarjenosti in izkušenosti kot pa teoretičnega znanja, saj lahko ugotovimo, da o tem ne pišejo in ne predavajo (čeprav bi bilo to bolj zaslužno kot pa sestavljanje govorov za sodišče in ljudsko skupščino) ...

Aristoteles: Nikomahova etika¹

Tudi pri zadevi, ki ji pravimo filozofija in teorija svobode izražanja, vložek tistih, ki znanje posredujejo drugim, ni nepomemben: dolga leta študija, visoki denarni zneski za nakup študijske literature in odrekanje ležernosti prostega časa. Seveda tudi zajetno število pedagoških ur v predavalnicah, številna javna pojasnila o tovrstnih temah, lepa bera objavljenih člankov in nekaj knjig. Tudi to je družbeni vložek in aktivna državljanska političnost tistih, ki javno komuniciramo o svobodi izražanja zato, ker smo prepričani, da se o tem lahko svobodno izražamo etično verodostojno, prepričano preiščeno in z opolnomočeno argumentacijo. A pri tem gre manj za našo pravico. Še manj je to privilegij, povezan s tistimi, ki nam omogočajo biti slišani v javnem prostoru, in onimi, ki so nam pripravljene prisluhniti. Je predvsem odgovornost in tudi dolžnost: to *moramo* početi. To je smoter naše svobode izražanja in funkcija naše verodostojnosti glede svobode izražanja.

Po sodbi Evropskega sodišča za človekove pravice v zadevi Magyar Helsinki Bizottsag proti Madžarski iz leta 2016 nam to početje – javno umno in strokovno delovanje – daje tudi institucionalni status »javnih psov čuvajev«. Ta je primerljiv s statusom medijev, javnih občil in novinarjev, če mu ni celo enakovreden. Najverjetneje nam podeljuje več (zaposlitveno) nepogojene in nevezane svobode (večjo neodvisnost) kot medijem, ki imajo lastnika, in novinarjem, ki

¹ Aristoteles, Nikomahova etika, prevod in uvodna beseda Kajetan Gantar, Slovenska matica, Ljubljana 2002 (reprint), 10. poglavje 10. knjige, str. 326.

imajo urednika; v obsegu, v katerem nam daje takšno svobodo, pa naš status celo presega novinarskega. Vendar samo pod jasnim in kategoričnim pogojem absolutne in brezpogojne zavezanosti strokovni pravilnosti in resnici.

Tak status je navsezadnje treba priznati vsem, ki s svojim javnim delovanjem ažurno spremljajo družbeno dogajanje, ga preiskujejo, raziskujejo, analizirajo in komentirajo ter popisujejo v delih, namenjenih javnosti, tj. si prizadevajo za informiranje, obveščeno, znanje in vedenje javnosti. To pa počnejo opolnomočeno, poučeno in dobroverno. To je normativna institucionalizacija (s sodnim pravotvorjem) nadvse pomembne, nujne in nepogrešljive oblike neformalnega nadzora v družbi – ko to stori ESČP, se to zgodi na najvišji nadnacionalni ravni. Četudi bi upravičeno pričakovali, da bodo to že mnogo prej storila vsaj nacionalna ustavna sodišča.

Pogosto je mogoče slišati ali prebrati javno izrečene opazke ljudi o tem, da imajo pravniki prepogosto različna mnenja, da imajo včasih trije pravniki štiri mnenja ali več, marsikdaj pa so brez mnenja, četudi ravnajo, kot bi ga imeli in ga zastopali. Mnenja. *Mnenja?* V različnosti mnenj ne prepoznam nobenega problema. V naravi človeške družbe je, da imamo ne le različna mnenja, ampak tudi prepričanja. A problemov glede tega je več. Tako je problem, če se različnost mnenj ne manifestira kot lastnost demokratičnega političnega procesa, družbe odprtega duha, etike pluralizma in dobrovernega uresničevanja svobode izražanja. Problem je, če trditve o pravu niso odraz strokovne, poklicne in oblastne odgovornosti posameznika z izoblikovano osebnostjo, mišljenjsko suverenostjo, sposobnostjo presojanja in voljo do prepričljive osebne integritete. K temu gre prišteti tudi moralno zavest in osebno etiko glede sprejemanja kritike, poslušanja kritike, mišljenja o kritiki in ravnanja v skladu z razširjenim poljem možnosti za pravilno in dobro ravnanje, ki ga ponuja premišljena, stvarno utemeljena, dobroverna in odgovorna kritika. O tem se ne smemo slepiti: ta problem obstaja in je še kako velik. In res je problematično tudi prepogosto dejstvo, da ima več pravnikov preveč različnih mnenj. Toda huje je, če imajo prepogosto očitno napačno mnenje. Ali očitno napačno prepričanje. Ali celo očitno napačno znanje oziroma – bolje rečeno, saj je ta izjava protislovna – nimajo znanja, temveč neznanje. In kljub temu pri takšnih mnenjih in prepričanjih še naprej vztrajajo, ker ne zmorejo ali ne želijo glasno (niti molče) priznati, da se očitno, preverljivo in dokazano motijo.

Tudi pri svobodi izražanja je prepogosto tako kot pri drugih pravnih konceptih: navadno so najglasnejši tisti, ki se najbolj motijo, vendar nikdar niso pripravljeni uvideti, kaj šele priznati, da se motijo. Pa naj gre za (ne)razumevanje pomena »vsebine« za pravno zaščito svobode izražanja, konceptov sovražnega in napadalnega govora, razmerja med pravico do obveščeno in pravico do zasebnosti, razlike med sovražnim, napadalnim in žaljivim govorom, koncepta

informacij javnega značaja, polja svobodnega ravnanja novinarjev, pravne razsežnosti preiskovalnega novinarstva, razlage javnega interesa pri delovanju javnega radia in televizije, pravne zaščite umetniškega izražanja, normativnega pomena strogosti predpisanih in izrečenih kazni zoper javne komunikatorje itd.

Zato se se v javnem prostoru za sovražni govor pogosto označuje nekaj, kar to, pravi sovražni govor pa se prezre. Ali pa se problematizira sovražni govor, namesto da bi se preganjala kazniva dejanja razžalitve, škodovanja časti in omadeževanja dobrega imena. Vrednostne sodbe se označujejo kot zatrjevanje dejstev, zatrjevana dejstva o nepravilnih početjih pa se ne preverjajo in odgovorni niso pozvani k odgovornosti. Ali pa se dopuščajo grobi in nekaznovani (ali samo simbolično kaznovani) medijski vdori v zasebnost, hkrati pa se v tem pogledu javnim funkcionarjem priznava večja pravna zaščita, kot jim gre. Razkrijejo se informacije, ki bi morale biti pravno zaščitene, hkrati pa se dopušča prikrievanje informacij, ki bi morale biti – kritično in nadzorno – javno izpostavljene.

Narobe svet? Da, v marsičem se zdi tako. Predvsem pa je takšen svet – poln nepopravljenih napak in nekaznovanih nepravilnosti, poln napačnega učenja zaradi premoči argumenta moči nad močjo argumenta, poln ljubiteljev javnega predstavljanja mnenj, ki niso podprta z vednostjo in znanjem, končno pa tudi odločilno zaznamovan z odsotnostjo razlike med dobrim in slabim, pravilnim in napačnim – za veliko večino ljudi očitno in žal postal *samoumevni svet* (kot je svojo knjigo naslovil Miha Blažič - N"Tok).

To seveda ni dobro. In dopuščanju tega se je treba še naprej postavljati po robu. Upirati. Zoper to žametno bojevati. Kot vselej najprej in predvsem z govorjeno in pisano besedo. Z odgovornim, verodostojnim in dobrovernim uresničevanjem svobode izražanja in delovanjem v vlogi javnih psov čuvajev. Tudi ko gre za samo *učenje* o vsebini te človekove in ustavne pravice, tega filozofskega koncepta, tega elementa etike politike, te tehnike samouresničevanja, tega mehanizma mišljenja v javnem prostoru.

Temu je primarno namenjena ta knjiga. Je odraz skupne zaveze k poučenemu razpravljanju, učečemu poslušanju in argumentiranemu odzivanju. In je naš knjižni odziv na čas, ki je bil nedavno označen za *postfaktičen*, čas-po-dejstvih, in *postresničnost*, čas-po-koncu-resnice.

Naj sklenem s svojimi nedavno objavljenimi besedami, namenjenimi predvsem osebam v pravniških poklicih:

»Srce vsega človeškega obstoja, ravnanja in vseh meril – reči po meri človeka – je argumentacija. Jasno utemeljeno in zapisano je to že od časov Platona in Sokrata. Umni, obvladani in (v filozofskem smislu) srečni človek, tudi človek-ki-je-moralna-osebnost, je samo človek, ki bere, študira, misli, presoja in razpravlja. Že Aristotel je to čudovito utemeljil. Tudi avtorji vseh kasnejših intelektualnih

razprav – 'opomb k Aristotelu' –, od Kanta in Marxa do Hegla in Descartesa, od Akvinskega in Locka, H. Arendtve in N. Chomskega do Rawlsa in Dworkina, pa od Nietzscheja do Žižka. Itd. Družba se nikoli in nikdar ne more niti dotakniti sence 'politične skupnosti', 'skupnosti z vrednotami', 'moralne skupnosti' (o tem je bistroumno pisal na primer tudi preminuli T. Judt) in etike politike, če temelja za strukturo družbe (v vseh pogledih) ne pomenijo tradicija, vrednota, etika, tehnika in večina *moči argumenta in odgovornosti do utemeljevalnega argumentiranja*. Habermas je to z akademsko odličnostjo in svetovno prepoznavno razčlenjeval in pojasnjeval v razpravni (diskurzni) teoriji prava in politike. Gre tudi za jedro ustavne demokracije kot koncepta in za tehnično bistvo sodobnega ustavnštva. Celoten koncept svobode izražanja in javnega komuniciranja, ki je prisiljujoče nujen pogoj vsega pravnega in političnega, je zgrajen na tej premisi. Na njej temelji tudi celotna teorija legitimnosti: kar je odločeno, je treba – vselej – utemeljiti.

Nemogoče je uresničiti smoter 'demokratskega sodelovanja ljudi pri upravljanju družbe brez neposrednega odločanja' (Habermas) brez politike in etike komunikacije. Ta pomeni znatno več od golega govorjenja in naslavljanja. Komunikativno utemeljevanje in transparentno delovanje je hkrati srce pravnega in političnega. Slednje mora nujno vključevati tako imenovano civilno družbo (že zgolj v teoretičnem oziru, toliko bolj pa praktično, delujoče). To je edina pot do sporazumevanja, razumevanja in empatije. Zatorej nikakor ne more priti do vzpostavitve vladavine prava in razpravljajoče ustavne države, če prav tega ne počnejo prav pravniki/pravnice. Najprej in najbolj pa mora to početi vsaka oseba na odločevalski funkciji v sodni veji oblasti. Ves prostor pravniških in drugih družbenih poklicev mora biti prepreden in razvijajoč se kot komunikativna skupnost strokovne odličnosti. Z dobrovernim, poštenim, resnicoljubnim, celosčrnim in kolegialnim univerzalnim razpravljanjem. Sodelovanjem.

Drugače ni mogoče živeti družbeno političnega *pluralizma*. Brez tega niti teoretično ne more biti procesa, v katerem se dopušča in varuje *svoboda*. Vse omenjeno – skorajda samo omenjeno, a to 'samo' je hkrati 'vse' – je prisiljujoča nujnost za zagotovitev avtoritete in ugleda sodne veje oblasti. Preizkus, ali se to uresničuje ali ne, pa je odnos predstavnikov sodne veje oblasti do koncepta obrazložitve sodnih odločitev in – ločenih mnenj. Tudi do strokovne kritike – kot moralne nujnosti. Končno je samo tako mogoče živeti družbeno življenje v 'odprtosti duha'.

Želim si, da tega ne bi le (akademsko in drugače) sanjali, ampak bi to tudi dejansko živeli.«²

Andraž Teršek

² Andraž Teršek, Sanjal sem razpravljanje med ljudmi - in pravniki, Pravna praksa, št. 49-50/2017.

KAZALO

Za poučeno razpravljanje, učeče poslušanje in argumentirano odzivanje	5
1. KOMUNIKOLOŠKA FILOZOFIJA SVOBODE IZRAŽANJA	
Andraž Teršek Kaj je ostalo od filozofije in teorije svobode izražanja v postfaktični družbi – laganje oblastnega menedžerstva in institucionalizacija laži?	15
Sandra Bašič Hrvatini, Lenart J. Kučič Svoboda izražanja kot algoritem	27
Ernest Ženko Večji kot življenje: o filmu in resničnosti	42
Andraž Teršek Med dolžnostjo kritike in pravico laganja, med viktimizacijo in nadzorom	58
2. USTAVNOPRAVNA MEJA SVOBODE IZRAŽANJA (SOVRAŽNOSTI)	
Andraž Teršek Kje je meja med svobodo govora in sovražnim govorom	73
Neža Kogovšek Šalamon Sovražni govor: vloga prava in pravosodja	91
Renata Salecl Ne vidim zla, ne govorim o zlu: sovražni govor in človekove pravice	103
Rok Svetlič Sovražni govor in politična nekorektnost v optiki razsvetljenskega izročila	123
Andraž Teršek Svoboda izražanja glede holokavsta	133

3. NOVINARJI IN MEDIJI V POSTFAKTIČNI DRUŽBI	
Miha Blažič	
Strokovnjak, bojevnik in maščevalec	141
Bernard Nežmah	
Svoboda medijev in svoboda mišljenja skozi tri oblike cenzure ..	150
Marcel Štefančič Jr.	
Otroci digitalne revolucije	161
Andraž Teršek	
Razumevanje svobode izražanja in svobode tiska: konceptualizacija ob sodnem primeru Grims proti Mladini (2016)	175
Silvo Teršek	
Novinarstvo ali biti novinar	178
4. SVOBODA IZRAŽANJA IN PRAVICA DO ZASEBNOSTI	
Andraž Teršek	
Doktrinarno o svobodi izražanja in pravici do zasebnosti	185
5. SVOBODA IZRAŽANJA V FUNKCIJI DEMOKRACIJE IN SVOBODE	
Mojca Prelesnik	
Poslovna skrivnost ali prosto dostopna informacija v praksi Informacijskega pooblaščenca	219
Jurij Toplak, Barbara Toplak Perovič	
Svoboda izražanja in dostop do informacij – dve plati istega kovanca	234
Barbara Zobec	
Sodnikova svoboda izražanja	248
Jan Zobec	
Svoboda zborovanja v sodobnem evropskem (pravnem in političnem) kontekstu	270

6. SPOLZKA TLA PRAVNEGA UREJANJA SVOBODE IZRAŽANJA	
Tomaž Pavčnik	
Zastraševalni učinek (<i>chilling effect</i>) kot osrednje merilo?	283
Andraž Teršek	
Paradoks svobode izražanja: preganjanje dovoljenega in dopuščanje kaznivega	295
Andraž Teršek	
Svoboda izražanja in naslavljanje transspolnih oseb	307
7. ODVETNIKOVA SVOBODA IZRAŽANJA PRED SODIŠČEM	
Ciril Ribičič	
Odklonilno ločeno mnenje sodnika k odločbi Ustavnega sodišča Republike Slovenije št. Up-309/05-25 z dne 15. 5. 2008	325
Ciril Ribičič	
Bolje pozno kot nikoli	337
Jurij Toplak	
Turčija, Rusija in Aleš Galič	339
Andraž Teršek	
Skromna vednost, nemišljenje ustavnosti in nerazpravnost – (tudi) glede svobode izražanja	343
EPILOG	
Boštjan Videmšek	
Posvetilo izumirajočemu žanru	349
IMENSKO IN STVARNO KAZALO	353

1. KOMUNIKOLOŠKA FILOZOFIJA SVOBODE IZRAŽANJA

Andraž Teršek

Kaj je ostalo od filozofije in teorije svobode izražanja v postfaktični družbi – laganje oblastnega menedžerstva in institucionalizacija laži?

Sandra Bašić Hrvatinić, Lenart J. Kučič

Svoboda izražanja kot algoritem

Ernest Ženko

Večji kot življenje: o filmu in resničnosti

Andraž Teršek

Med dolžnostjo kritike in pravico laganja, med viktimizacijo in nadzorom

KAJ JE OSTALO OD FILOZOFIJE IN TEORIJE SVOBODE IZRAŽANJA V POSTFAKTIČNI DRUŽBI – LAGANJE OBLASTNEGA MENEDŽERSTVA IN INSTITUCIONALIZACIJA LAŽI?*

Andraž Teršek

1. Uvod

Brez svobodne komunikacije ne more biti pristne in vsebinsko kakovostne demokracije. Svobodne komunikacije pa ne more biti brez svobodnih časopisov in drugih medijev. Kaj je danes sploh še mišljeno s tem? Če je s tem sploh še karkoli mišljeno? Če se to vprašanje in ta teza sploh še mislita?

2. Iskanje resnice?

Jürgen Habermas je avtor znamenite teorije komunikativnega delovanja,¹ ki pravi, da je funkcija jezika in komunikacije t. i. komunikativno delovanje, ki naj v medsebojnih odnosih pripelje do razumevanja in na koncu do skupne, premišljene, zato opolnomočene in dobro pretehtane odločitve – morebiti celo soglasja, vsekakor pa vsaj konsenza (odsotnost izrecnega nasprotovanja). Pri tem naj ima glavno, normativno moč najboljši argument. Komunikativne akterje pa vodi zavest o tem, da je načeloma mogoče tudi za trenutno najboljši argument v prihodnje najti boljši argument, ki obvelja. Zato morajo postopki komunikacije in deliberacije (opolnomočenega odločanja na temelju argumentacije, v kateri se išče najboljši argument) ostati odprti, dostopni in moralno utemeljeni. Očitno je, da tako zamišljeni idealni tip komunikativnega delovanja in – demokratične – deliberacije (kot načina ljudskega samovladanja) deluje v funkciji iskanja resnice – dejstev, dejstev glede resnice in (rahlo, a ne povsem tautološko) resnice o dejstvih.

* Podlaga za razpravo je prvo poglavje v knjigi A. Teršek, Svoboda izražanja, IDCSE, Ljubljana 2007. Razprava je bila objavljena v zborniku 3. dnevi prava zasebnosti in svobode izražanja, IUS Software (GV Založba), Ljubljana 2017.

¹ Glej J. Habermas (1984).

V demokratični družbi in ustavni državi, ki temeljita na konceptih svobode in vladavine prava, je splošno sprejeto, da ima svoboda izražanja med vsemi svobodami in pravicami, ki pripadajo posamezniku kot osebi v funkciji svobode, enkratno vrednost.² Svoboda izražanja in tiska je »aksiomatična vrednostna nujnost demokracije«,³ svobodi izražanja pripada »osrednje mesto pri delovanju demokracije«.⁴ Vendar ne kakršnikoli in popolnoma neomejeni svobodi izražanja! In »ne samo, da imajo mediji nalogo, da javnosti posredujejo informacije in ideje, pač pa ima tudi javnost pravico te prejeti.«⁵ A ne samo, da ima javnost pravico prejemati informacije: javnost ima tudi ... Ima javnost pravico prejemati verodostojne informacije? Takšne, ki so v funkciji iskanja in potrjevanja dejstev, iskanja in utemeljevanja resnice, iskane in posredovane v najboljši veri in z dobrimi nameni? Očitno je, da se je v t. i. postfaktični družbi prav ta paradigma obrnila. Morda se je obrnila na glavo. Morda je postala svoje nasprotje: mediji, informiranje in svoboda izražanja nimajo ne teoretično ne praktično ničesar normativno prisiljujoče nujnega opraviti z dejstvi in resnico. Morda je bilo tako že ves čas in je šlo tudi pri tem za še eno fetišistično utajitev: ves čas smo vedeli, da je tako, a smo se pretvarjali, kot da ni.⁶ In če je res bilo tako, se zdi današnje stanje še večja samoprevara, še večja utajitev, še večji komunikativni fetišizem: ne pretvarjamo se več, da nam gre za dejstva in resnico, in se tudi ne pretvarjamo več, da ne vemo, da gre samo še za nebrzdano laganje in neomejene laži. Priznali smo si, da gre za laganje in laži, zato zdaj laganju dopuščamo neomejeno moč, lažem pa presežek normativne moči dejanskosti; to pomeni, da se ne pretvarjamo več, da laži tekmujejo med seboj, katera je večja in bolj vznemirljiva, usodnejša. In z njimi kot tehniko, kot orodjem tekmuje antipolitična ekonomska in finančna elita (upravljavski strankarski menedžerji). Zato niti prostora za beg od laganja in laži, manipulacij in izkrivljanja, zavajanja in vplivanja z lažmi ni več: tisti, za katere se zdi, da so osvobojeni zavedanja o tem, so sami ujetniki svoje nepremišljenosti, nevednosti, nemišljenja in neumnosti. Zato nikamor ne bežijo in se nimajo kam skriti. So samo hrana in hkrati multiplicirana družbena moč laži, izkrivljenih in potvorjenih dejstev.

Zato je treba resno podvomiti, ali tudi teoretično sploh še velja, da je vloga tiska posebej pomembna pri pospeševanju politične in drugih vrst javne razprave, in ali svoboda tiska res še ponuja javnosti eno najboljših sredstev za soočanje s stališči in z delovanjem političnih voditeljev, posledično pa za oblikovanje mnenja

² O tem na zanj značilen in enkratni način J. S. Mill (1988).

³ Glej B. M. Zupančič (1995), str. 156.

⁴ Glej D. P. Currie (1994), str. 175.

⁵ Iz sodbe ESČP v primeru Sunday Times proti Združenemu kraljestvu, 1979, par. 50.

⁶ Primerjaj S. Žižek (2012), str. 26.

o njihovem početu, in opolnomočeno volilno deliberacijo – volilno odločanje kot obveščeno odločanje, kot volilno izbiranje z vednostjo.⁷ Svoboda političnega dialoga je bila tudi po mnenju in sodni praksi ESČP ves čas razumljena in pravno varovana kot jedro demokratične družbe, ki preveva celotno besedilo EKČP.⁸ Posebna odgovornost tiska je bila utemeljena z izvajanjem njegove vloge javnega »psa čuvaja«. Svojo nalogo je svobodni tisk opravljal tako z obveščanjem javnosti o vprašanih, ki so v splošnem in javnem interesu, kakor tudi z opozarjanjem na morebitne napake in pomanjkljivosti v politiki in v družbi na splošno.⁹ A le kako bi v primeru, da je zgornja teza o normativni moči laži in razkriti tehniki laganja, ki z razkritjem – paradoksalno – še pridobiva moč, pravilna, takšna teoretična in konceptualna platforma o demokratičnem in demokratizacijskem pomenu svobode izražanja in tiska obstala?

3. Filozofija funkcij svobode izražanja

Vprašanje lahko postavimo tudi drugače: ali družbeni (v funkciji svobode) in politični (v funkciji nadzora in obveščenege – opolnomočenega – volilnega odločanja) pomen svobode »javnega komuniciranja« še lahko opredelimo s tremi temeljnimi predpostavkami: prvič, svoboda misli in svoboda izražanja sta nujna pogoja za univerzalno svobodo vsakega posameznika; drugič, svoboda javnega komuniciranja je nepogrešljiv pogoj tako za posameznikovo družbeno samouresničitev in samopotrditvev kakor tudi za ustrezen razvoj posameznika kot avtonomnega in odgovornega političnega subjekta, ki je s svojim védenjem in znanjem usposobljen za sodelovanje v procesu sprejemanja skupnih (političnih) odločitev (gre pravzaprav za »idejo aktivnega državljanstva«, ki ga pogojuje institucionalno zagotovljena avtonomija posameznikovega odločanja); in tretjič, svoboda misli, svoboda izražanja in svoboda tiska so nujni pogoji za legitimen politični proces. Politični sistem ne more biti legitimen, če formalno in dejansko ne zagotavlja svobode javnega komuniciranja, po drugi strani pa je prav svoboda javnega komuniciranja, torej svoboda izražanja ter svoboda sredstev množičnega komuniciranja, osrednje sredstvo vzpostavljanja, utrjevanja in razvijanja legitimnosti demokratičnega političnega procesa.

Ali formalno razkrita in povsem odkrita tehnika laganja in institucionalna moč laži, ki postaja pravno vse bolj neomejena in utegne postati takšna tudi po teoriji, še omogočata verjeti v te predpostavke? In več, ali jim sploh omogočata otipljiv obstoj? Odgovor se zdi na dlani: ne. Svoboda, samouresničitev in demo-

⁷ Strnjeno in podrobno o tem A. Teršek v P. Pičman Štefančič, A. Teršek (2005), 2. del.

⁸ Iz sodbe ESČP v primeru Lingens proti Avstriji, 1986, par. 41.

⁹ Iz sodbe ESČP v primeru Thorgeir Thorgeirson proti Islandiji, 1992, par. 63.

POSVETILO IZUMIRAJOČEMU ŽANRU

Reportaža in poročanje s tujih terenov sta bila nekoč hrbtenica novinarstva. Terenski – in predvsem – vojni poročevalci, ki so na terenu ob vseprisotnem tveganju preživeli mesece in mesece, so bili junaki novinarske skupnosti. Podobno velja za preiskovalne novinarje, katerih delo so obeležili celo veliki hollywoodski filmi, kot sta denimo *All the President's Men* in nedavno *The Post*. Za takšno novinarstvo so se podeljevale najpomembnejše mednarodne nagrade v našem, novinarskem poklicu.

Toda novinarstvo se hitro, celostno in nepovratno spreminja. In z njim novinarji, ki so – če želijo preživeti na spremenjenem trgu – primorani v prilagoditve. Kar je bilo nekoč bogato, poglobljeno novinarstvo, denimo reportaža, mati in oče vseh novinarskih žanrov, je danes označeno za *long-read*. *Dolgobranje*. To so besedila, ki zahtevajo čas, pozornost, zbranost, (pred)znanje, angažma, motiv, voljo, energijo, interes – in zato ustvarjajo nišo. So dodana vrednost. Presežek. Odličnost. Toda vse več urednikov – doma in v tujini – skoraj panično beži od člankov, ki so daljši od denimo 800 besed. In to tudi, če se besedila z maksimalno natančnostjo in refleksijo ukvarjajo s ključnimi temami našega časa in prostora. To je seveda povezano z digitalizacijo vsebin, vendar so tiskani mediji tisti, ki so – večinoma po lastni krivdi – v zadnjih letih izgubili ne le največ bralcev, temveč tudi največ kakovostnih vsebin in konteksta, saj so uredniki v ničlikokrat dokazanem zmotnem prepričanju tiskovne vsebine želeli prilagoditi digitalnim, kar je samo po sebi uničujoče. In nezdržljivo. Dejansko je bila to samouresničujoča se prerokba.

Še posebej to velja za zunanje-politično reportažo, »moj« žanr, ki sem mu namenil že skoraj četrto stoletje. Klasična reportaža je izumirajoč novinarski žanr. Izumirajoča obrt, ki jo goji le še nekaj res največjih časopisov in revij (*The New Yorker*, *The Washington Post*, *The Guardian*, *Der Spiegel* ... in pri nas *Delova Sobotna priloga* ter *Dnevnikov Objektiv*), je na smrtni postelji. In z njo vred tuji poročevalci, nosilci ključne interpretacije sveta iz manj znanih, manj razumljenih delov sveta.

Zunanje-politična reportaža je kot zmes vseh novinarskih žanrov v času finančne krize in vzpona informacijskih tehnologij pretrpela ogromno, nepopravljivo škodo. Toda finančna kriza in razmah informacijskih tehnologij sta bila za lastnike tiskanih medijev in urednike tudi sijajen alibi, da so svoje novinarje bolj ali manj prenehali pošiljati na terene po svetu. Številni največji svetovni

časopisi so ob tem opustili glavnino svojih tujih dopisništev, kar je bralcem v času »največje dostopnosti sveta« zaprlo okno v svet. Še posebej je to prizadelo manjše in srednje velike časopise.

Zunanjepolitično poročanje je tako marsikje postalo stvar pisarn in *copy-paste* stilističnega obdelovanja agencijskih novic. Nekateri uredniki so se odločili slediti spletu in tabloidom: odločili so se za opreproščanje poročanja in lokalizacijo/banalizacijo vsebin. Kot dolgoletni poročevalec iz kriznih žarišč in novinar, ki je večino svojih tekstov napisal v naročju, na terenu torej, sem se tudi sam znašel na tnalu. Moje delo je postalo predrago, teksti »predolgi«. Odločil sem se, da bom vztrajal pri svojem. Leta in leta sem se kot zaposleni novinar osrednjega časopisa v državi, ki šteje le dobra dva milijona prebivalcev, krvavo boril za čisto vsako zgodbo. Za čisto vsako službeno pot. Uredniki so se menjali. Vedno znova sem moral začeti – skoraj – z ničle. In jih prepričevati, zakaj za vruga je prav danes nujno odpotovati v Mosul in poročati o boju z Islamsko državo. Zakaj za vruga je prav danes treba fizično slediti begunsko-migrantskim potem. Zakaj za vruga je treba prav danes oditi v Turčijo in popisati posledice Erdoganovega razkosavanja civilne družbe. Zakaj za vruga je prav danes treba pozorno in natančno slediti dogajanju na Kitajskem ... Lahko bi našteval v nedogled.

Včasih sem bil uspešen, včasih ne. Toda kljub resnično neugodnim okoliščinam sem v zadnjem desetletju na terenu preživel vsaj toliko časa kot v zlatih letih, saj so uredniki mojim argumentom in očitno tudi zavezi obveščanja javnosti znali prisluhniti. Poročal sem iz vseh večjih konfliktov in vojn v zadnjih dvajsetih letih. Pokrival sem revolucije in kontrarevolucije, državne udare in posledice finančne krize. Sledil sem vsem ključnim begunskim in migrantskim potem ter se v živo srečeval s posledicami podnebnih sprememb in vzponom novih, zelenih energij. Študiral sem drobovje družb in držav ter vztrajal na okopih osebnih zgodb – temelj vsake dobre reportaže (dobrega novinarstva nasploh) so močne osebne zgodbe. Za eno izmed svojih knjig (*Na begu*, 2016) sem tako v več letih intervjuval prek 2500 beguncev in migrantov na poti v Evropo.

Ostajal sem zvest žanru, ob katerem sem med učenjem od največjih mojstrov, denimo Ryszarda Kapuscinskega, Georgea Orwella, Tiziana Terzanija, Michaela Herra in Marthe Gellhorn, profesionalno in osebno odraščal. Kljub iz leta v leto bolj neugodnim okoliščinam mi je vedno uspelo najti pot tako na teren kot v dogovoru z uredniki v Sloveniji do močne mednarodne objave. Toda vseskozi sem vedel, da se približuje konec obdobja reportaže, konec *reportage*. Zato sem se zatekel v pisanje knjig – edino preostalo zatočišče stvarnega pisanja in literarnega novinarstva stare šole. Toda tudi na knjižnem trgu stvarne literature so, doma in v tujini, začele naklade strmo padati.

Zato se včasih počutim kot dinozaver tik pred izumrtjem. Ne skrbi me osebna profesionalna kariera, temveč kaj našteto pomeni za novinarstvo in posledično za družbo, ki glavnino informacij »konzumira« prek socialnih omrežij, prostora diktature negativne selekcije, na prafaktorje razpršene pozornosti, abotnosti, celostno neosnovane *mnenjskosti*, sovražnega govora, anonimnosti ... Proti naštetemu se je težko, skoraj nemogoče boriti.

Tudi zato, ker vsebino vse bolj zamenjujejo podobe, ki jih z nekaj milosti lahko poimenujemo za *digitalne citate*. Ne pozabimo, da je bilo eno najučinkovitejših orožij v iraški vojni razkritje fotografij mučenja v zaporu Abu Ghraib v bližini Bagdada. Po objavi fotografij je vojna dobila nove pošastne dimenzije. Te fotografije so bile najboljši mogoč odsev novega (ne le) medijskega duha komunikacije, v kateri imajo glavno vlogo resničnostni šovi in socialna omrežja.

Profesionalna etika in avtentičnost sta zato pretrpeli enormno in nepopravljivo škodo. Legendarni poljski novinar in pisatelj Ryszard Kapuscinski je tik pred smrtjo leta 2007 o posledicah hitrega razvoja informacijskih tehnologij dejal:

»Posledice so strašljive. Ni prihodnosti, preteklost ne obstaja. Vse se začneja danes, čisto vsak dogodek je obešen v praznino. Današnji medijski svet je kot šolska tabla. Ves čas se jo briše in nanjo piše na novo. Vse je zbrisano. In zato primorano, da se začne z ničle. Vedno znova. Manko kontinuitete je kriv, da preteklosti ne pretvarjamo v zgodovino, temveč v arheologijo. Preteklost zato nemudoma dobi obliko fosilov. Brez kakršnegakoli čustvenega stika. To je velika šibkost modernega človeka, njegova velika nesreča. Ne moreš biti zasidran v zgodovini, saj pretekli dogodki uhajajo iz zavesti.«

Toda kljub vsemu so osnove kakovostnega (ne le) zunanjepolitičnega novinarstva take, kot so vedno bile. Ali *si tam*. Ali pa *nisi*.

Marie Colvin, vojna poročevalka Sunday Timesa, ki jo je sirski režim februarja 2012 ubil v Homsu, je tik pred smrtjo povedala tisto, kar ves čas želim sporočiti tudi sam:

»Nekdo mora iti tja in videti, kaj se dogaja. Informacij ne moreš dobiti, če ne greš v kraje, kjer streljajo na ljudi in kjer streljajo tudi nate. Edina težava je ohraniti dovolj vere v človeštvo, da lahko verjameš, da bo dovolj ljudem – oblastnikom in tistim na ulici – mar, ko boš poslal svoje poročilo časopisu, spletni strani ali televiziji. Mi to vero imamo, saj verjamemo, da delamo razliko.«

Boštjan Videmšek

Urednikov pripis:

»Poanta vsebine je žal žalostno dejstvo. Danes je na domače in svetovne dogodke mogoče ključno vplivati s tweeti, instagrami in facebookom. Od pravega, osebno angažiranega, intelektualno in čustveno angažiranega novinarstva je ostalo nekaj zelo šibkih odstotkov primerov. Žalostno in za družbo škodljivo je, da tega uboja vesti družbe in novinarskega poklica javno nihče ne obžaluje.« (Silvo Teršek)